

INTERKULTURÁLIS IFJÚSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSI MOZAIKOK A HATÁROKON ÁTNYÚLÓ RÉGIÓBAN

HUSRB/1602/32/0164 Inter-Cult

2019

Szerkesztő: VÁRALJAI ANNA

Műszaki szerkesztő: SZŐNYI ETELKA

Postacím: SZÓ-TÉR Egyesület, Szeged, Csongrádi sgrt. 12. 6721

ISBN 978–963–315–398–7

Kivitelezés: SZTE JATEPress

Felelős vezető: SZŐNYI ETELKA

Szeged, 2019

Tartalomjegyzék

Pavlovits Miklós: <i>Idegenforgalom a Délvidéken. Előszó, avagy jegyzetek egy turisztikai pályázat ürügyén</i>	7
Váraljai Anna: <i>A történelem, a kultúra és a művészet szellemi és tárgyi emlékeinek szerepe a Délvidék idegenforgalmi kínálatában</i>	15
Martyin-Csamangó Zita – Süli Dorottya: <i>Határmenti térségi kapcsolatok elemzése a délvidéki idegenforgalom jelene és jövőjének tükrében</i>	25
Jójárt Miklós: <i>Vajdaság gazdaságának sikertörténetei</i>	39
Felek György: <i>A szerbekkel kapcsolatos társadalmi távolságok</i>	49
Gyulai Tamás: <i>A Digireg által készített tanulmány összefoglalója</i>	59
Szerzőink	61

Martyin-Csamangó Zita – Süli Dorottya:

Határmenti térségi kapcsolatok elemzése a délvidéki idegenforgalom jelene és jövőjének tükrében

Bevezetés

A közép- és kelet-európai rendszerváltozás, a politikai és gazdasági átalakulás nagymértékű változást hozott a határ menti területeken¹. A határmentiséget fókuszba helyező kutatások ezen térségek helyzetéből fakadó sajátosságokat, különböző előnyök és hátrányok megjelenését vizsgálják. A határmenti területek gyakran hátrányos helyzetben vannak, ugyanakkor a határ közelsége számos lehetőséget teremt a határon átnyúló együttműködésre. Fontos szerepet játszhat például ipari parkok, vállalkozási övezetek kialakításánál, de kitörési pont lehet a turizmus fejlesztés számára is. Ezt felismerve – a turizmus nemzetgazdaságban betöltött szerepének felértékelődésével párhuzamosan –, egyre meghatározóbbak a határon átvívelő turisztikai folyamatok és kultúraközi kapcsolatok². A határon átnyúló turisztikai fejlesztéseket tovább erősíti, hogy a turisták körében egyre népszerűbbek a több régiót, országot érintő tematikus utak és programok³. Mindezen felül a turizmus fejlesztése azért is kiemelt fontosságú a határtérségben, mert a turistamozgásoknak számos kedvező gazdasági (pl. munkahely teremtés), politikai (pl. országok közötti együttműködések létrejötte) és társadalmi (pl. kultúrák felelevenítése) hatása van.

Az elmúlt években a határon átvívelő együttműködés a turizmus terén intenzívebbé vált Magyarország és Szerbia között is. Kutatásunk során a magyar–szerb határvidékre fókuszálva vizsgáltuk azokat a jelenleg működő, illetve a jövőben kialakítható határon átnyúló kapcsolatokat, amelyek hozzájárulhatnak a térség turizmusának fejlődéséhez. Ehhez egyrészt 11 strukturált interjút készítettünk a térség fontosabb turisztikai szereplőivel, például szállásadókkal, szolgáltatókkal, desztinációs menedzsment szervezetek képviselőivel. Másrészt online kérdőíves felmérés formájában megkérdeztük a határ menti területek lakosait, hogy hogyan látják a határ túloldalán élőkkel való kapcsolatukat, illetve a két ország lehetséges turisztikai fejlesztését. Emellett a jelenlegi együttműködések feltárásához a nagyobb turisztikai vonzerővel rendelkező települések és az ott található turisztikai szervezetek honlapjait elemeztük.

1. Határ – elválaszt vagy összeköt?

A nemzetállamok Európában alapvetően kis és közepes országoknak számítanak, ezért ezeken a területeken több témakört érintően is kiemelt szerepet kap a határmenti térségek kutatása.

¹ RECHNITZER János, *Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon = Elválaszt és összeköt – a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák–magyar határ menti térségben*, szerk. NÁRAI Márta – RECHNITZER János, Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja, 1999, 9–72.

² Kiss János Péter, *Illúziók nélkül a határátkelőhelyek szerepe a határ menti kapcsolatok alakulásában az ukrán, a román és a szerb határszakaszon az 1990-es években*, *Tér és Társadalom* 14(2000)/1, 179–192.

³ ABLONCZY-MIHÁLYKA Livia, *Business Communication between People with Different Cultural Backgrounds*, *Conference of the International Journal of Arts and Sciences*, 1(19), 2019, 121–129.

Az 1950-es években Európa számára világossá vált, hogy szükség van az országok közötti együttműködésekre, főként a határ menti területeken. A határ két oldalán élők kapcsolatrendszerét a lehető legszorosabbra kell fűzni annak érdekében, hogy feloldják a nemzeti határok mentén fellelhető konfliktusokat⁴. Mivel a határok meghatározzák az országok térszerkezetét, így annak ellenére, hogy folyamatosan változnak, átalakulnak az idők során, minden esetben jelenlévő folyamat, hogy a határ menti térségek az államok centrum területeihez képest perifériává válnak, ahol – többek között – gyakori jelenség az elvándorlás és az elöregedés. Ezen kívül ezeken a területeken gyakori az etnikai, kulturális és nyelvi különbözőség, hiszen a határtérségek lakossága „vegyes” nemzetiségű, az asszimiláció bizonyos fokain átesett népesség, akik a határ két oldalának történelmi, kulturális, etnikai sajátosságait hordozzák magukban.

Napjainkban egyrészt a globalizációnak, másrészt az európai integrációs folyamatoknak köszönhetően már egyes határterületek az együttműködések révén leküzdötték a határmentiségből adódó nehézségeket, és az adott helyzet lehetőségei által fejlődőképes útra léptek⁵. Bár az államhatár funkcióját tekintve elsősorban védi a határon belüliek integritását, ugyanakkor tekinthetünk rá kapcsolati zónaként is. Ez esetben segíthet a jó gyakorlatok és szaktudás átadásában, a szomszédos területek kulturális és gazdasági kapcsolataiból származó előnyök kihasználásában⁶. Európában a határ menti együttműködéseknek az egyik legeredményesebb formái az eurorégiók, melyek az Európai Unióval határos országokban hozzájárulnak a határ menti területek fejlődésbeli különbségeinek felszámolásához, illetve kapcsolatot alakítanak ki a határ két oldalán élők között⁷.

Az együttműködések létrejöhetnek a határmenti területet fenyegető természeti veszélyek elhárítására (pl. árvíz, vízszennyezettség), vagy éppen azon gazdasági nehézségek leküzdése érdekében, melyek a periférikus fekvésből adódnak. Ebben az esetben a folyamatok alakulását segítheti a földrajzi közelség, de meghatározóbb tényezők azok a kulturális és gazdasági előzmények, amelyek a közös történelmi múlton alapulnak⁸. Az együttműködések legtöbbszor mesterségesen alakítják ki a gazdasági, kulturális, társadalmi kapcsolatok elmélyítése céljából, de a városmarketing, valamint a terület-, és turisztikai fejlesztési lehetőségek is ösztönözhetik.

Határmenti kapcsolatok a turizmusfejlesztés fókuszában

A turizmus fontos szerepet tölt be két vagy több ország kapcsolatrendszerében, így a turizmusfejlesztés és a határmenti térségek fejlesztése összekapcsolódhat, melyet az Európai Unió integrációs politikája is támogat. A turizmus elősegíti az államok gazdasági és társadalmi közeledését, egymás kultúrájának megismerését, illetve a határmenti területeken a „lemaradozó”

⁴ LELKES Gábor, *Határ menti együttműködés – a kisebbségi identitás megőrzésének az eszköze = Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*, szerk. BAKÓ Boglárka – SZOTÁK Szilvia, Bp, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2005, 153–162.

⁵ SIKOS T. Tamás – TINER Tibor, *Határmentiség és fejlődési tépályák* – MÜTF, Tatabánya, 2008, 68.

⁶ EHLERSNikolaj – BUURSINK Jan, *Cross-border regional enlargement in Öresund*, Geo Jurna 164(2001)/3, 249–258.

⁷ BARANYI Béla, *Paradigmaváltás a határon átnyúló kapcsolatokban*, Tér és Társadalom 23(2009)/2, 25–43.

⁸ KOVÁCS Zoltán, *A határ menti területek központi helyzetének átalakulása az első világháború utántól napjainkig*, Földrajzi Közlemények 114(1990)/1–2, 3–16.

régiókban jó lehetőséget teremt a jövedelemtermelő képesség növelésére⁹. A nehezen hasznosítható természeti és kulturális értékeket, erőforrásokat a térségi turizmusfejlesztés által integrálni lehet a gazdaságba, így a lakosság kiegészítő jövedelemhez juthat. A turizmus multiplikátor hatásának köszönhetően katalizátorként működhet a határterületek fejlesztésében, a gazdaság más területein is pozitív változást eredményezhet, így növelheti a települések népesség-megtartó erejét, és javíthatja a lakosok életminőségét.

Azáltal, hogy az országhatárok elválasztanak két területet egymástól, a határmenti idegenforgalom fejlesztése problémákba is ütközhet. Sokszor megjelenik a határ izoláló hatása, így a határmenti területeknek nem nyílik lehetőségük a közös turizmusfejlesztésben rejlő potenciál kiaknázására¹⁰. Emellett sok esetben hiányzik ezen területek idegenforgalommal foglalkozó vállalkozásainál a felkészültség, a piaci ismeret, a jártasság a turisztikai fejlesztésekben, és a megfelelő értékesítés, amelyek az optimális és színvonalas szolgáltatások nyújtásához lennének elengedhetetlenek¹¹.

A határmentiségben rejlő fejlesztési potenciál csak akkor érhető el, ha a térség közös turisztikai programcsomagokat alakít ki, valamint közös marketingtevékenységet végez, vagyis önálló transznacionális desztinációként jelenik meg a piacon¹². A sikeres turisztikai fejlesztések és együttműködések érdekében a határ régiók közötti komoly versenyt a közösen létrehozott egyedülálló és változatos termékeknek és szolgáltatásoknak kell felváltania. Térspecifikusan megközelítve ezek a termékek kapcsolódhatnak a falusi turizmushoz, amelyben a környezetnek, a földrajzi adottságoknak, és a tiszta levegőnek van kulcsszerepe, és kapcsolódhatnak a városi turizmushoz is, amely a kultúrára és a szabadidős tevékenységekre épül. Ez utóbbi esetében nélkülözhetetlen az épített környezet és a kiegészítő infrastruktúra, valamint a szolgáltatások megfelelő minősége. Napjainkra bármilyen turisztikai fejlesztés és az ezzel kapcsolatos döntéshozatal sikeressége érdekében a környezetvédelmi szempontokat is figyelembe kell venni, és lehetővé kell tenni a turizmus fenntartható fejlesztését, tekintettel a turizmus lehetséges negatív hatásaira (pl. környezetszennyezés). Ilyen módon elérhető, hogy a turizmus, valamint más gazdasági tevékenységek, és a lakosság egymás mellett harmonikusan létezzen¹³.

A szerb–magyar határvidék sajátosságai

A következő fejezetben az általunk vizsgált térség: Magyarország déli területeinek és Szerbia részét képező Vajdaság északi területeinek sajátosságaira térünk ki részletesebben, melyek a turizmusfejlesztés szempontjából releváns határmenti kapcsolatok, lehetőségek alapját képe-

⁹ VERES Lajos, *Stratégiai szemlélet megjelenése a területi tervezésben = A térségi turizmuskutató és tervezési módszerei, eredményei*, szerk. AUBERT Antal, Pécs, PTE TTK, 2007, 157–161.

¹⁰ AUBERT Antal – SZABÓ Géza, *Turizmuskutató és tervezési egy határmenti régióban: Dél-Dunántúl = Határok és Eurorégiók*, szerk. SZÓNOKYNÉ ÁNC SIN Gabriella, Szeged, Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szegedi Tudományegyetem, 2007, 475–481.

¹¹ HARTL Mónika, *A határon átnyúló turizmusfejlesztés vizsgálata az Ister-Granum EGTC példáján*, Közép-Európai Közlemények 9:3(2016)/34, 24–37.

¹² SAARINEN Jarkko, „Destinations in change”: *The transformation process of tourist destinations*, *Tourist Studies* 4(2004), 161–179.

¹³ TÉSITS Róbert, *A területi és társadalmi kohézió megalapozásának lehetőségei = Innovációk a térben: A terület- és településfejlesztés aktuális kérdései*, szerk. TÉSITS Róbert et al., Pécs, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, 2006, 7–8.

zik, illetve képezhetik a jövőben. A határ menti területek között gyakran – határszakasztól függően – egyedi, sajátos kapcsolatrendszer alakul ki. Ez igaz a vizsgált határtérségre is, hiszen a területek fejlődését tekintve két teljesen eltérő rendszerben kialakult régió találkozik, ugyanakkor a vajdasági területen is nagyszámú magyar lakos él.

Az I. világháborút lezáró egyezmények következményeként Magyarország elvesztette területének több mint kétharmadát, így jelentős terület és népesség került a szomszédos országok birtokába. A kialakult Vajdaság területén a nagyszámú magyar lakosság kisebbségi helyzetbe került¹⁴. A területek leválasztásával a természetes módon kialakult térségek közötti, a testvérvárosi és a gazdasági kapcsolatok megszakadtak, a vonzáskörzetek átalakultak, a megalakult országokkal pedig az államközi együttműködések mélypontra kerültek¹⁵. Ezek a területek a határ mindkét oldalán perifériává váltak, és megindult a sajátos vonzáskörzet-fejlődés. 1945 után a szovjet időszak alatt váltak különösen elszigeteltté a határ menti térségek, ezalatt a két ország között megvalósult utazásokat leginkább a rokoni, baráti kapcsolatok fenntartása motiválta. A Szovjetunió széthullása, a rendszerváltozás és a piacgazdaság kiépülése a magyarországi turizmusnak is kedvezett, hiszen egyrészt a határok zártsága megszűnt és elkezdődhetett a kapcsolatok kiépülése, másrészt felismerték, hogy az idegenforgalom Magyarországon is a gazdaság motorjává válhat. A két ország közötti, már a nyolcvanas években is népszerű bevásárló turizmust, a kilencvenes években zajló délszláv háborúk szakították meg, mely után a gazdasági kapcsolatok és a határmenti turizmus számára is nehéz volt a helyreállítás¹⁶.

Az ezredforduló után már sokkal jobb körülmények voltak megfigyelhetőek mind a határátlépésben mind az utazásban, így javulás következett be a turisztikai kapcsolatokban is, leginkább a testvérvárosi kapcsolatokat tovább fejlesztve (pl. Szabadka–Szeged; Temerin–Mórahalom). Megindultak a befektetések ezeken a korábban innováció és infrastruktúra hiányos térségeken, mely további lehetőséget teremtett a szomszédos, hasonló adottságú területekkel való együttműködésekhez¹⁷. A rendszerváltozástól 2004-ig tartó időszak Magyarország számára az Európai Unió csatlakozására való felkészülés időszaka volt, ekkor különböző együttműködések jöttek létre (szövetségek, eurorégiók), melyek számára fontos volt a turizmusipar fejlesztése. A határmenti szálláshely és attrakciófejlesztésben Magyarország jelentős lemaradásban volt, így ezt mielőbb fel kellett zárkóztatni, hiszen az elmaradott területeken ezzel lehetett leggyorsabban munkahelyeket teremteni¹⁵.

A vizsgált térség legjelentősebb turisztikai attrakciói a természeti értékekhez köthetők, ilyenek a termál- és gyógyvizek, a folyók által szabdalts vidékek, illetve a természetvédelmi területek. Ezek az adottságok az egészség-, aktív- és ökoturizmus fejlesztésének kedveznek. Vajdaságban a természetjárás, illetve a vízi- és aktív turizmus mellett a horgász- és vadászturizmus-

¹⁴ MUHI B. Béla – REMÉNYIK Bulcsú, *A határ menti turizmus fejlődése a déli határaink mentén = Múlt a jövőben – Tradíció és megújulás a turizmusban és a vendéglátásban: tudományos kötet Dr. Csizmadia László 75. születésnapja alkalmából*, szerk. SZALÓK Csilla et al., Bp, BGF Kereskedelmi, Vendéglátó ipari és Idegenforgalmi Kar, 2012, 128–134.

¹⁵ BUDOSÓ Zoltán et al., *A turizmus szerepe a határmenti térségek versenyképességében Magyarországon = Társadalom földrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*, szerk. BERGHAUER Sándor et al., Beregszász, Nemzetközi földrajzi konferencia, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2012.

¹⁶ REMÉNYIK Bulcsú et al., *A határ menti kistérségek turizmusának fejlődése Magyarországon és a Dráva menti területeken*, AGORA9(2012), 7–21.

¹⁷ BERGHAUER Sándor, *A határmentiség és a turizmus sajátos összefüggései Kárpátalja magyar lakta területein*, Tér és társadalom25(2011)/4, 148–164.

nak is nagy hagyományai vannak. Az Alföldön a napsütéses órák magas száma kedvez a szőlő- és gyümölcstermesztésnek, mely előnyös a bor- és gasztronómiaturizmus iránt érdeklődőknek. A térség kulturális adottságai is kiemelkedőek, melyre magyar oldalon példa lehet a szegedi dóm és zsinagóga, szerb oldalon pedig a több száz éves kolostorok, vagy a határ mindkét oldalán található szecessziós épületek. A kulturális vonzerőket tovább gazdagítja számos népszerű rendezvény és fesztivál, például a mórachalmi Homokháti Sokadalom, a Szegedi Borfesztivál vagy a Szegedi Ifjúsági Napok, illetve Vajdaságban az adai GreenFuture, a szabadkai Interetno, vagy a palicsi filmfesztivál. Korábbi kutatásunk alátámasztja, hogy a zenei fesztiválok esetében az érdeklődők szívesen utaznak a határon túlra is¹⁸, az ebben rejlő lehetőségekre érdemes a jövőben alapozni. Mindezek alapján nem véletlen, hogy a két ország közti együttműködésben létrejövő turisztikai projektek közül a legtöbbet az aktív-, az öko-, az egészség- és a kulturális turizmus területén valósítanak/valósítottak meg.

A széles termékkínálatnak köszönhetően minden célcsoport igényeit ki tudja elégíteni ez a határtérség. Ezt a potenciált tovább erősíthetik a határon átnyúló turizmusfejlesztési együttműködések, közös programcsomagok és tematikus utak. A tematikus utak „újracsomagolják” a terület turisztikai kínálatát, tehát a már meglévő attrakciókat egy közös termékbe szervezik, segítve ezzel a közös fejlesztést és bemutatást¹⁹. Ezek az útvonalak megfelelő marketing mellett a határmenti térségekre pozitív hatást gyakorolhatnak, hiszen egyrészt egyedi terméket kínálnak, másrészt segíthetik leküzdeni a tranzitszerepet és az alacsony tartózkodási idő problémáját, így megnövekedett költségi hajlandóságot vonzhatnak maguk után²⁰.

A szerb–magyar határszakasz turizmust érintő kooperációi közül említést érdemel a Duna–Körös–Maros–Tisza Euroregionális együttműködés, melynek fókuszában a desztináció adottságaiból fakadóan a természeti- és kulturális örökségvédelem és turisztikai termékfejlesztés áll²¹. Vannak kezdeményezések az egészségturizmus terén is, például közös fürdőfejlesztési stratégia megalkotása, vagy szervezett utak a mórachalmi gyógyfürdőbe vajdaságiak számára, de a termékben rejlő lehetőségek közül még közel sincs minden kiaknázva. A kultúrára alapozva sikeres határon átnyúló együttműködés a „Századfordulós ékkövek – tematikus kalandozások a szecesszió varázslatos világában” című projekt, melynek köszönhetően egy háromnyelvű weboldal, egy ingyenes háromnyelvű mobilalkalmazás, és egy könyv mutatja be Szeged, Szabadka és Zenta szecessziós építészetét. De példaként hozható a mórachalmi Kolo Szerb Kulturális Központ megépítése is, mely lehetőséget nyújt az érdeklődőknek a szerb kultúra megismerésére. Emellett az utóbbi években több példaértékű együttműködés is megvalósult a „Magyarország–Szerbia IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program” keretén belül. A Múzeumi útlevel projektben például a határvidék múzeumainak együttműködése által 53 múzeumból álló hálózatot hoztak létre. A Kulturális utazások Szeged és Szabadka régiójában nevű turisztikai projekt a régió közös történelmi, kulturális és gazdasági hagyományaira épült, számos irodalmi felolvasást és fesztivált tartottak a szegedi és szabadkai vasútállomásokon²².

¹⁸ SÜLI D. – MARTYIN-CSAMANGÓ Z., *A közösségi média szerepe a fesztiválturizmusban – a Szegedi Ifjúsági Napok és a GreenFuture példáján*, Turizmus Bulletin 2017/3 – 4, 24–32.

¹⁹ KOVÁCS Ildikó (2014): *A periférikus területek turizmusa Magyarországon – a tematikus utak mint lehetőségek*, TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat 6(2014)/3 – 4

²⁰ BOROS Lajos – GARAMHEGYI Ábel, *Bevezetés a településmarketingbe*, Szeged, JATEPress, 2010.

²¹ <http://www.datekla.eu/index.php?cid=1071&ln=hu>

²² <http://www.hu-srb-ipa.com/hu/>

A kutatás módszertani háttere

Kutatásunk során próbáltuk feltárni a szerb-magyar határ menti térségben élő lakosság, valamint a turizmusban érdekelt, a turisztikai vállalkozók, szervezetek és önkormányzatok meglévő turisztikai kapcsolatait, és hozzáállását a lehetséges együttműködésekhez. Ehhez egyrészt 11 strukturált interjút készítettünk a vizsgált térségben (1. táblázat) a fontosabb turisztikai szereplőkkel, például szállasadókkal, szolgáltatókkal, desztinációs menedzsment szervezetek képviselőivel. A vajdasági térségből kisebb volt a válaszadási hajlandóság, az interjúra történő felkérések során azt tapasztaltuk, hogy a határon átnyúló turisztikai együttműködések ezeken a területeken még nem rendelkeznek akkora hagyománnyal.

Csongrád megye vizsgált települései	Szeged
	Mórahalom
	Röszke
	Ásotthalom
Vajdaság (Észak-Bácska) vizsgált települései	Szabadka
	Horgos
	Palics
	Magyarkanizsa

1. táblázat A strukturált interjúk kutatásba bevont települések

Az interjúk mellett online kérdőíves felmérés formájában megkérdeztük a határ menti területek lakosait is, hogy hogyan látják a határ túloldalán élőkkel való kapcsolatukat, illetve a két ország lehetséges turisztikai fejlesztéseit. Népszerű közösségi oldalon (Facebook), sok ezer főt magába foglaló csoportokban osztottuk meg a kérdőíveket, többek között például „Szegeden hallottam”, „Vajdaság-Szeged-Vajdaság”, „Vajdasági magyarok (délvidékiek) a facebookon”, melyekből összesen 104 kitöltött kérdőív került értékelésre. Itt érdemes megjegyezni, hogy a minta az egyszerűen elérhető alanyok mintavételi stratégia alkalmazásával történt, így az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak. A jelenlegi együttműködések feltárásához a határmenti területek nagyobb turisztikai vonzerővel rendelkező településeinek honlapjait is elemeztük, valamint megvizsgáltuk az ott található turisztikai szervezetek kínálatát abból a szempontból, hogy megjelenítik-e a közös programcsomagokat, a határ túl oldalán lévő attrakciókat, eseményeket.

A kutatás főbb eredményei

A vizsgált határtérség jelentősebb turisztikai vonzerővel rendelkező településeinek, valamint az ott működő turizmussal foglalkozó szervezetek és utazási irodák honlapjait elemezve megállapítható, hogy csak néhány utalás van közös programokra, határon túli attrakciókra. Szeged turisztikai honlapján a környékben kirándulni vágyóknak ajánlják Szabadkát és Palicsot, a két településről részletes szöveges és képi bemutatást találhatnak online az érdeklődők. Mórahalom esetében határon átnyúló programlehetőségeket (pl. kerékpáros túra a királyhalmi számár-

versenyre, vagy a palicsi szüreti napokra) a település turizmussal foglalkozó szakemberei által összeállított túranaptár mutat be, mely szintén a település honlapján belül a turisztikai témakörök között szerepel. Ásotthalom esetében a település honlapján külön nem említik a határon túli turisztikai lehetőségeket, de a helyi Bűbáj birtok bemutatásában felhívják a figyelmet az érdeklődők számára, hogy az ásotthalmi határátkelőn át érdemes a vajdasági, Ludasi- és a Palicsi-tó vidékére is ellátogatni. Emellett a térségben lévő utazási irodák kínálatát vizsgálva megállapítható, hogy sok esetben – többek között Prokotravel, a Zseppelin, az Ibusz kínálatában –, találhatunk szervezett körutat Vajdaságba és Szerbiába is, mely során a nagyobb turisztikai vonzerővel rendelkező településeket (Zenta, Magyarkanizsa, Palics, Szabadka, Újvidék) lehet városi séta formájában megismerni.

A vajdasági oldalról Zenta, Ada, Magyarkanizsa, Palics és Szabadka is rendelkezik turisztikai honlappal, azonban csak Magyarkanizsa esetében található a környék látnivalói között említés Magyarországra, pontosabban Szegedre vonatkozóan, illetve a településen található természetjárók egyesülete szervez a határon túlra, Szegedre és Ópusztaszerre kerékpártúrát. Emellett Vajdaságból érkeznek szervezeten csoportok a Szent Erzsébet Mórähalmi Gyógyfürdőbe is, azonban az ezzel kapcsolatos információk nincsenek megjelenítve a vajdasági települések honlapján, hanem csak különböző zárt Facebook csoportokban hirdetik, tehát az információk nehezen elérhetők a csoportokba nem tartozó, de potenciális látogatók számára. A turizmussal foglalkozó szakemberek által szervezett vagy bemutatott lehetőségek mellett fontos azt is figyelembe venni, hogy a többi turisztikai szereplő (pl. szállásadók, szolgáltatók) esetében is léteznek-e ilyen jellegű turisztikai kapcsolatok a határon túli partnerekkel, illetve, hogy ők milyen véleményekkel rendelkeznek a térség kooperációs lehetőségeiről.

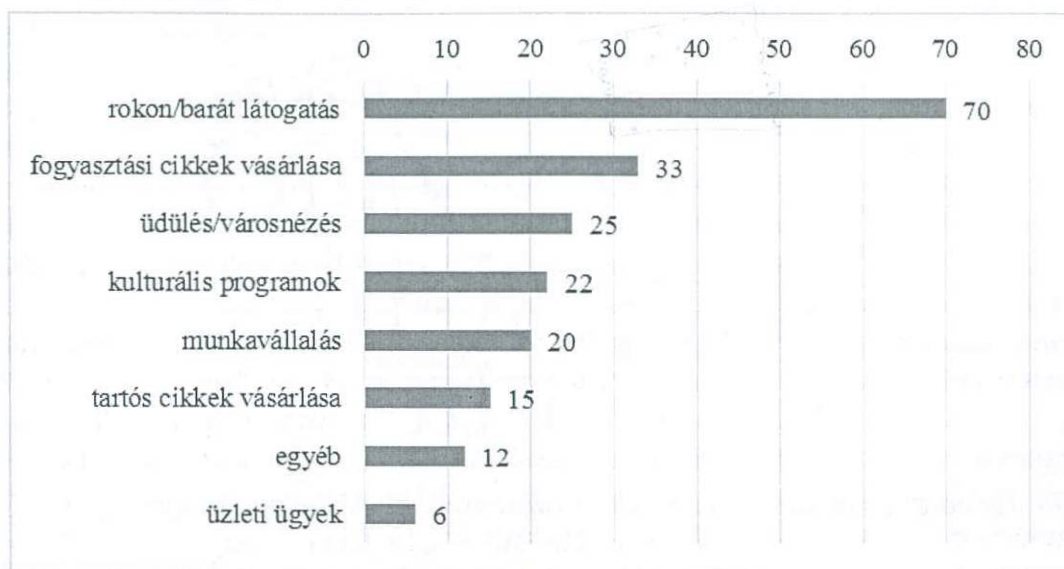
Az interjúpartnerek mindegyike nagyon fontosnak tartja a (határon átnyúló) térségi kapcsolatokat a turizmusfejlesztés szempontjából. Egyesek kiemelték, hogy színesebb, illetve többet kínálatot jelenthet, ha a határmenti térségek együttműködve, közös attrakciót vagy turisztikai eseményt alakítanak ki. Ez magasabb szintű élményigéretnek tekinthető a turisták számára. Az interjúpartnerek véleménye alapján a desztinációs szemléletű turisztikai tevékenység esetében nem lehet az országhatár elválasztó tényező, ezért a határ meglétéből eredő hátrányokat fel kell oldani és a térség turisztikai vonzerejét együttműködve, komplex módon kell bemutatni. Fontosnak tartották a határon túli magyarsággal való kapcsolat kialakítását, illetve azt, hogy lehetőség legyen a másik ország kultúrájának megismerésére.

Az interjúk eredményei azt mutatják, hogy a határmenti területeken lévő fontosabb turisztikai szereplők szívesen együttműködnének az idegenforgalom fellendítése érdekében határon túli hasonló profilú turisztikai vállalatokkal, önkormányzatokkal, civil szervezetekkel. Az együttműködés lehetséges módjainak egyrészt a közös szálláshirdetéseket, pályázatok benyújtását és a közös marketing tevékenységet (pl. kuponfüzet, szórólap, plakát, online hirdetés) nevezték meg, valamint egymás vendégül látását tapasztalatcsere, szakmai fejlődés céljából. Egyes interjúalanyok szerint egymás megismerését különböző közös programok szervezésével lehetne elindítani, például, „...gyerekcsoportok fogadásával és nekik szóló programok szervezésével. Hagyományőrző programok, tánc, zene, közös sütés-főzés...”. Volt javaslat arra is, hogy különböző célcsoportok számára legyenek programok biztosítva, mely megvalósulhat utazásszervező vállalkozások által koordinált egy- és többnapos kirándulások, rendezvényeken való részvétel formájában. A programcsomagok része lehetne több, különböző – térben egymáshoz közel fekvő – turisztikai attrakció együtt (pl. Mórähalom és Szeged vonzerői).

Annak ellenére, hogy az interjúk felmérésben résztvevők közül mindenki szívesen együttműködne határon túli turisztikai szereplőkkel, valamint fontosnak tartják a közös bemutatást és több lehetséges módot is felvázoltak ennek megvalósítására, sok esetben még nincs létező határon átnyúló együttműködés kialakítva. Ez a hiátus főleg a kisebb turisztikai szereplőknél volt megfigyelhető (pl. kisebb szállásadók, szolgáltatók), és ők ki is emelték, hogy fontosnak tartanák, hogy a jövőben erre sor kerüljön, és bekapcsolódhassanak a határon átnyúló kooperációkba. A térség nagyobb turisztikai szereplői esetében már léteznek határon túli együttműködések, például a Szegedi Vadaspark fejlesztését 2012-ben határon átnyúló pályázati program segítségével valósították meg. Emellett példaként említették a 2012-es ismerjük meg egymás szomszédját IPA pályázatot, a Natural Selfness projektet gyógyvíz és természeti környezet témakörben, mely szintén szerb-magyar kooperációban valósult meg. Ez utóbbi projekt esetében a magyarországi tapasztalatokat és szaktudást kihasználva próbálják a vajdasági szakemberek a saját térségükben az egészségturisztikai fejlesztéseket megvalósítani. Sikeres együttműködésként említették a fentebb bemutatott szerb-magyar kulturális központ létrehozását, valamint a „Határtalan szecessziós kultúránk” tematikus programcsomagot is. Utóbbi egy olyan kulturális örökségen alapuló kezdeményezés, amely Szeged és Szabadka által létrehozott, közösen koordinált, határon átnyúló turisztikai desztinációban valósul meg. A sikeres együttműködést az interjúpartnerek véleménye alapján leginkább a magyar és szerb oldalon is kiépült megfelelő szervezeti háttér, a hasznosítható humánerőforrás, a folyamatos kapcsolattartás, a közösen kialakított célok, a bizalom és az elhivatottság biztosíthatják. Lényeges ezen felül, hogy a projektek és a pályázatok megvalósításában mindkét fél részéről létrejöjjön a kiegyensúlyozott szerepvállalás a feladatok elvégzésében. Ha létrejönnek ezek az együttműködések, akkor azok fenntartásához elengedhetetlen az újabb és újabb ötletelés, amely hozzájárulhat a fejlődés elősegítéséhez. Fontos lehet egymás vendégül látása, a tapasztalatcsere, a szüntelen kommunikáció és közös munka, valamint a kitűzött célokhoz való alkalmazkodás. Több válaszadó is kiemelte, hogy a határon átnyúló együttműködésekhez elengedhetetlen a források biztosítása, melyhez az Európai Unió pályázati lehetőségei biztosítanak alapot, de ugyanúgy szükség van a testvér települési kapcsolatok ápolására vagy megújítására, akár újak kialakítására is. A kutatás eredményei alapján ezeket a kooperációkat nagyban akadályozhatja a közömbösség, a bizalmatlanság, az emberi erőforrás leterheltsége, illetve a határon való hosszú várakozási idő is. Emellett az élő kapcsolatrendszer, a megfelelő források, az ambíció, a nyelvtudás vagy a szakmai kompetencia hiánya is megjelent a válaszadók között, mint akadályozó tényező.

A kérdőíves felmérésben résztvevők is számos előnyt látnak a határmentiségnek, ezek közül véleményük szerint a határon túli munka- és vásárlási lehetőség a két legjelentősebb tényező, de potenciált látnak a közös turizmusfejlesztésben is. A válaszadók többsége úgy érzi, hogy az életminőség javításában fontos szerepe lehet a határ közelségének – melyhez hozzájárulhat a vajdaságiak számára a Magyarországon történő továbbtanulási lehetőség –, de egyelőre nagy életszínvonalbeli különbségeket tapasztalnak Magyarország és Szerbia határmenti területei között. A határmentiségből adódó hátrányok között leginkább a nagy forgalmat, valamint a szakemberek elszívását hangsúlyozták. Ez utóbbi összefüggésben áll az életszínvonalbeli különbségekkel, hiszen sokan pont a jobb megélhetés miatt inkább külföldön vállalnak munkát, így a szakképzett munkaerő helyben nem érhető el. A felmérésben résztvevők az országhatárt főleg havonta lépik át (37,5%), 26,6% évente látogat át a szomszédos államba, 22% pedig hetente teszi meg ezt az utat. E havi és heti látogatás azzal lehet párhuzamban, hogy a válaszadók közül sokan rokon-barát látogatás, valamint tanulmányaik elvégzése miatt utaznak a szomszédos

országba, emellett sokak motivációja fogyasztási cikkek vásárlása, de üdülés/városnézés és különböző kulturális programokon való részvétel is megjelenik a motivációk között (1. ábra).

1. ábra. Válaszadók utazásának leggyakoribb oka
(kérdőíves felmérés alapján (2019) saját szerkesztés)

Az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezettek eddig is szívesen utaztak a határon túlra valamilyen kulturális programon való részvétel céljából, és 75%-uk a jövőben is részt venne valamilyen közös (szerb-magyar) szervezésű eseményen. Leginkább zenei rendezvényre lenne igény a válaszadók körében, mely lehet akár könnyűzenei fesztivál, de népzenei találkozó is. Emellett szívesen látogatnának a szomszédos országba olyan eseményekre, melyek egymás kultúrájának, gasztronómiájának megismerésére vonatkoznának.

Csongrád megyében található turisztikai attrakciók közül a megkérdezettek leginkább Szeged, Mórahalom és Ópusztaszer látnivalóit ajánlanák a turistáknak. Legtöbbször a mórahalmi gyógyfürdőt, valamint a szegedi dómot, Vadasparkot és fesztiválokat (Borfesztivál, Szegedi Ifjúsági Napok) emelték ki (2. ábra).

2. ábra. Válaszadók által említett turisztikai attrakciók Csongrád megyében
(kérdőíves felmérés alapján (2019) saját szerkesztés)

A határ túl oldalán pedig Palics és Szabadka turisztikai látnivalóit hangsúlyozták a válaszadók, de emellett például a zentai-csata bemutatóhelyét, a zobnaticai lovasturizmust, a kanizsai és pacséri gyógyfürdőt vagy a Malomfesztivált is a terület attrakciói közé sorolták (3. ábra).

3. ábra. Válaszadók által említett turisztikai attrakciók Vajdaságban
(kérdőíves felmérés alapján (2019) saját szerkesztés)

Szabadka esetében a belvárost, a sétálóutcát, a Raichle-palotát, illetve a piacot hangsúlyozták, Palicson pedig a tó környezetét és az állatkertet ajánlanák a turistáknak. Ezen eredmények alapján is kijelenthető, hogy mindkét területen számos turisztikai attrakció található, azonban Vajdaság turisztikai kínálatában rejlő potenciál még kevésbé kiaknázott, amit az is alátámaszt, hogy a válaszadók 82%-a inkább Magyarországot ajánlaná a turistáknak. A válaszadók szerint Vajdaságban leginkább a belvárosok állapotát, a fürdőket, a szállásokat, az úthálózatot és a palicsi tavat lenne érdemes fejleszteni, valamint a turizmus fellendítése érdekében a nyelvtudásban is fel kellene zárkózni. Véleményük szerint több közös (magyar-szerb) kirándulást, programot lehetne szervezni, illetve sokkal jobb marketingtevékenységre lenne szükség. A válaszadók többsége úgy érzi, hogy Csongrád megyében a turisztikai attrakciókat már nem kell fejleszteni, véleményük szerint jól működnek. Inkább a kiegészítő infrastruktúrát, a parkolási lehetőségeket, a tömegközlekedést, az úthálózatot, a tiszai strandokat tartják rosszabb minőségűnek, ezek esetében lenne szükség korszerűsítésre, valamint jobban oda kellene figyelni a tisztaságra is. A kérdőívben résztvevők kiemelték, hogy a vajdasági turisztikai fejlesztések esetében érdemes magyarországi jól működő mintákat figyelembe venni, példaként említették Mórahalmot – mely a turizmusra épített és folyamatosan fejlődik²³ –, illetve a Tourinform irodák, TDM szervezetek szerepét, melyek a turisztikai tevékenységeket összefogják és koordinálják települési, térségi szinten.

Következtetések

A határ menti területek periférikus helyzetükből adódóan sok esetben hátrányban vannak az ország más részeihez viszonyítva, azonban előny és lehetőség is lehet ezen térségek számára, hogy közeli, szomszédos országokkal könnyebben alakítanak ki kapcsolatokat. Az európai integ-

²³ MARTYIN Zita, *Mórahalom mint dinamikusan fejlődő fürdőváros = Fürdővárosok*, szerk. GALAMBOS István et al., Bp., Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület; Magyar Földrajzi Társaság, 2015, 119–134.

rációs folyamatok ezeket a kooperációkat segítik, melyek által a határterületek települései kiaknázhathatják a fekvésükből adódó lehetőségeket. Számos komplex tényező határozza meg ezeket az együttműködéseket, hiszen különböző gazdaságú, népességű és nemzetiségi összetételű, illetve más hagyományokat őrző régiók találhatók a határ két oldalán. Ezen együttműködések többek között a turisztikai fejlesztésekre is vonatkozhatnak, hiszen közös marketingtevékenységgel, megjelenéssel és turisztikai programok létrehozásával egy önálló, határon átívelő turisztikai desztináció jöhet létre.

Az elmúlt években a határon átívelő együttműködés a turizmus terén Magyarország és Szerbia között is intenzívebbé vált. Közös fejlesztések több turisztikai termék esetében is megvalósultak már, hiszen Csongrád megye és Vajdaság határ menti területei jó lehetőséget teremtenek az aktív-, öko-, egészség-, illetve a kulturális turizmus fejlesztésére, ugyanakkor számos kiaknázatlan potenciál rejlik még a térség turizmusában, melyre a jövőben alapozni lehet a fejlesztéseket. Ilyen lehetőség a közös programcsomagok, események, vagy további határon átnyúló tematikus utak létrehozása.

A vizsgált terület településeinek és turisztikai szervezeteinek honlapjait elemezve megállapítható, hogy létezik turisztikai kooperáció a határtérségben lévő települések között, azonban csekély mértékben található utalás a határ túloldalán elérhető attrakciókra, programokra, valamint kevés a közösen kialakított kínálati csomag is. Emellett inkább a magyarországi települések mutatják be határon túli együttműködésekre építve a másik ország turisztikai attrakcióit, kultúráját vagy szerveznek a határon túlra különböző programokat az érdeklődő turistáknak. Az interjúk eredményei alapján megállapítható, hogy a határ menti területeken lévő fontosabb turisztikai szereplők szívesen együttműködnének határon túli partnerekkel az idegenforgalom fellendítése érdekében, ennek ellenére sok esetben még nincs létező határon átnyúló együttműködés kialakítva. Az interjúpartnerek véleménye szerint a potenciális turisták szempontjából színesebb és többet kínálat lehet, ha a határmenti térségek együttműködve közös attrakciót vagy turisztikai eseményt alakítanak ki, melyhez fontos a közös marketing tevékenység, a kölcsönös megjelenés is, például kuponfüzet, plakát, illetve online felületeken való megjelenítés formájában. Az interjúk által kapott eredményeink mellett a kérdőívre adott válaszok is alátámasztják a határmentiség számos előnyét, a felmérésben résztvevők is potenciált látnak a határ menti területek közös turizmusfejlesztésében. A válaszadók általában barát, rokon látogatás és vásárlás céljából utaznak a szomszédos országba, de gyakori motiváció az üdülés és a kulturális programokon való részvétel is. A megkérdezettek 75%-a a jövőben is szívesen részt venne valamilyen közös (szerb-magyar) szervezésű eseményen. A felmérés alapján leginkább zenei rendezvényekre lenne igény, de szívesen látogatnának a határon túlra kulturális találkozókra is, melyek egymás kultúrájának, gasztronómiájának megismerésére vonatkoznának. Ez utóbbi igény kielégítésére az újonnan épülő mórashalmi Kolo Kulturális Központ remek lehetőségeket biztosíthat a jövőben, viszont a határ másik oldalán is fontos lenne hasonló jellegű kezdeményezés létrehozása. Vajdaság turisztikai kínálatában rejlik potenciál még kevésbé kiaknázott, amit az is alátámaszt, hogy a válaszadók 82%-a inkább Magyarországot ajánlaná a turistáknak. Ahhoz, hogy a vajdasági attrakciók és programok is bekerüljenek a köztudatba, fontos lenne azok tudatos fejlesztése (pl. magyarországi jó gyakorlatok alapján), valamint egy sokkal intenzívebb marketingtevékenység.

Kutatásunk alapján megállapítható, hogy a jövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetni a térségben már meglévő turisztikai együttműködések bemutatására, valamint a kínálat szélesebb célközönséghez való eljuttatására (pl. online megjelenés, többnyelvű programajánlók formájában).

A turisták számának növelése és a kevesebb vonzerővel rendelkező területek turizmusba történő bevonása érdekében érdemes lenne további közös programcsomagokat, illetve tematikus utakat kialakítani (pl. a fürdőturizmusra építve). A felmért igények alapján a fesztiválokat, kulturális programokat úgy kellene szervezni, hogy azok időben és tartalmukban kiegészítsék egymást, ezáltal komplexebb élményt kínáljanak a térségbe látogatóknak.

Summary

Analysis of cross-border regional relations in the light of the present and future of tourism in the Hungarian-Serbian border area

Border areas in many cases are in a disadvantageous position, but on the one hand, due to globalization, on the other hand, thanks to European integration processes, some of these border areas through various cooperation have overcome difficulties originated from being on the border. There are a number of complex factors that determine these collaborations, as regions with different economies, populations, nationalities, and traditions can be found on both sides of the border. Collaborations are mostly created artificially to deepen economic, cultural, social relations, but they can also be driven by urban marketing, as well as by regional and tourism development opportunities. To date, it has become clear that, for sustainable successful joint tourism developments, the serious competition of border regions has to be replaced by unique and diverse products and services along strong cooperation what the border area creates together. By developing common tourism program packages and joint marketing activities, they can appear as a single, transnational destination in the tourism market.

In recent years, cross-border cooperation in the field of tourism between Hungary and Serbia has intensified. During our research, focusing on the Hungarian-Serbian border area, we examined these cross-border relations, which are currently operating and which can be developed in the future, what can contribute to the development of tourism in the region. We conducted 11 structured interviews with key tourism players in the region, such as accommodation owners, service providers, and representatives of destination management organizations. In addition, we conducted an online questionnaire survey where we asked the residents of the border areas how they see their relationship with the people across the border and the potential tourism development of the two countries. Moreover, to explore the current cooperation, we also analysed the websites of settlements with major tourist attraction and the offerings of the tourism organizations located there.

The most significant tourist attractions in the examined area are related to natural values such as thermal waters, regions cut up by rivers, and nature reserves. These qualities favour the development of health-, active and ecotourism. The Great Plain favours grape and fruit growing which is beneficial for wine and gastronomic tourism. The region's cultural qualities are also outstanding and the offer is further enriched by various popular events and festivals. Thanks to the wide product range, the region can meet the needs of several target groups. This potential can be further enhanced by cross-border tourism development cooperation, common program packages and thematic routes. In recent years, several tourism-related exemplary cooperation projects have been implemented in the region within the framework of the "Hungary-Serbia IPA Cross-border Co-operation Programme".

Analysing the websites of the settlements and tourism organizations of the border region, it can be stated that there are few references to the attractions available across the border, there is little common offers and the monolinguality of the websites makes the availability of information difficult. According to the opinion of the interviewees, in the case of the tourism activity with destination aspect, the country border cannot be a dividing factor. In order to present the tourist attraction of the region in a complex way, cross-border cooperation should be encouraged. The results of the interviews show that the main tourism players in the border areas would be happy to cooperate with tourism companies, municipalities and non-governmental organizations with similar profiles across borders in order to boost tourism. As possible ways of cooperation, interviewees mentioned the submission of applications, joint marketing activities and the exchange of experience. The questioned people considered mutual appearance essential, for example in the form of coupon, flyer, poster or online appearance. In spite of the fact that everyone participating in the survey would like to cooperate with tourist players across the border, in many cases there is no existing cross-border cooperation.

Those people that were surveyed in the questionnaire usually cross the border for the purpose of visiting friends, relatives and shopping, but recreation and participating in cultural programs are also common motivations. Respectively 75% of the respondents would like to participate in the future in a jointly organized (Serbian-Hungarian) event. According to the survey, there is a demand mostly for musical events, but respondents would also like to visit an event where they can learn about each other's culture and gastronomy. Participants in the questionnaire emphasized that in the case of Vojvodina's tourism development it would be worthwhile to take into account best practices from Hungary.

In the future, a wider advertisement of existing relationships and collaborations would be favourable, to make opportunities available to more tourists (e.g. online appearance, multilingual program guide). In order to increase the number of tourists and to involve less attractive areas in tourism, it would be worthwhile to create further thematic routes (e.g. based on spa tourism). Based on the needs surveyed, festivals and cultural programs should be organized in such a way that they complete each other in time and content, thus offering a more complex experience to the visitors of the region.